

Antimodernii Eminescu și Caragiale

Adrian JICU*

Key-words: *modernity, anti-modernity, conservatism, national identity, Compagnon, Eminescu, Caragiale*

1. Preliminarii

Interesul pentru gândirea social-politică a lui Mihai Eminescu, dar, mai nou, și pentru cea și a lui I.L. Caragiale cunoaște o ascensiune în ultimii ani. Tendința, ușor observabilă, s-a concretizat în numeroase colocvii, polemici, anchete, articole sau volume, care și-au propus să definească specificul publicisticii celor doi autori. Surprinzător, rezultatele nu (prea) au fost pe măsura intențiilor. Una dintre cauze ține, desigur, de complexitatea activității scriitorilor menționați. Dar nu este singura. Explicația trebuie pusă, mai degrabă, pe seama unui mod impropriu de abordare, pe care l-a sesizat, în cazul lui Eminescu, Iliana Gregori:

Dimpotrivă, viața lui Eminescu trezește în ultimii ani o curiozitate de-a dreptul înverșunată în rândul unor tineri autori (este vorba de „vârsta” atinsă în conștiința publică), subjuugați nu atât de poetul, cât de gazetarul Eminescu (Gregori 2008: 20).

Goana după senzaționalul biografic a acaparat, se vede, și istoriografia literară, îndepărtând-o de text și atrăgând-o pe terenurile nesigure ale ipoteticului sau ale speculației.

Care să fie însă unghiul optim din care trebuie abordată gândirea autorilor menționați se dovedește o chestiune deloc facilă. Din punctul meu de vedere, el trebuie situat undeva la mijloc, între interpretările clasicizate, încremenite în câteva poncife, și tentativele recente, care încearcă să propună căutarea de adevăruri definitive. Simptomatică pentru prima categorie se dovedește viziunea lui Eugen Simion, care, comparându-i pe Eminescu și Caragiale, invocă o afirmație cunoscută, situându-se pe o poziție clasicizantă:

contemporani, prieteni, două caractere, două atitudini ideologice, două moduri de a se situa față de lume, două modele morale și spirituale. Unul reprezintă, cum sugerează Pompiliu Constantinescu, spiritul nostru nocturn (misterios, mesianic, jeluitor, nostalgic), celălalt spiritul diurn (ironic, demitizant, relativizant, cântitor) (Simion 2012: 46).

Din tabăra „inovatorilor”, l-aș cita doar pe Theodor Codreanu, adept al teoriei conspiraționismului, din perspectiva căreia publicistica eminesciană apare ca

* Universitatea „Vasile Alecsandri”, Bacău, România.

întruchipare a unei gândiri geniale, care avea să scrie „CARTEA” și să pună bazele unei României moderne etc. Ambele poziții mi se par depășite. A rămâne cantonați într-o anume grilă de interpretare este la fel de păgubos ca a supralicita dimensiunile revelațiilor editoriale recente (corespondență, manuscrise, exegeză etc.).

Pe de altă parte, există o reală dificultate în a delimita specificul gândirii celor doi. Fără a intra în amănunte, amintesc faptul că li s-au atribuit lui Eminescu și Caragiale etichete dintre cele mai diverse, de la junimiști, reacționari, paseiști, conservatori etc. la socialiști, (ultra)naționaliști, antisemiți, xenofobi etc. Eliminând din această paletă bogată caracterizările tendențioase, făcute în funcție de interesele celor care au realizat interpretarea, rămâne însă o problemă de fond (care este specificul gândirii lor?), dublată de una terminologică, întrucât fiecare dintre apelativele menționate își dovedește insuficiența. O sugestie făcută de Mircea Martin – „nu vi se pare că ireductibilul Caragiale (Ion Luca) s-ar putea înscrie într-o asemenea «familie de spirite»?” (Martin 2008: 10) – devine stimulatorie în demersul de circumscriere a gândirii celor doi scriitori. Din acest motiv, miza acestei lucrări o constituie investigarea posibilității ca noțiunea de „antimodernitate”, așa cum este ea teoretizată de Compagnon, să se potrivească gândirii eminesciene, respectiv celei caragieliene.

2. Eminescu și grila antimodernă

Raportarea gândirii eminesciene la modelul conceptual propus de Antoine Compagnon ne obligă la o rapidă rememorare a celor șase *topoi* considerați de eseistul belgian ca definatorii pentru antimodernitate: o figură istorică – contrarevoluția, o figură filosofică – anti-iluminismul, o figură existențială – pesimismul, o figură teologică – conștiința apăsătoare a păcatului originar, o figură estetică – sublimul și o figură stilistică – vituperarea sau imprecizia (Compagnon 2008: 20–22). În ce măsură se potrivesc aceste trăsături definatorii publicisticii eminesciene rămâne să constatăm în paginile ce urmează.

Să notăm, pentru început, că, în privința concepției istorice, Eminescu este un reacționar, dar nu în sensul polemic pe care îl atribuiau termenului gazetele liberale contemporane și nici în cel peiorativ dat de Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane*, ci în accepțiunea propusă de poetul însuși în articolul *De când cu începerea...*:

Prin reacție nu înțelegem – precum insinuăți dvs. – o întoarcere la un sistem feudal ce nici n-a existat cândva în țara noastră, ci o mișcare de îndreptare a vieții noastre publice, o mișcare al cărui punct de vedere să fie ideea de stat și ideea de naționalitate, sacrificate până astăzi sistematic principiilor abstracte de liberalism american și de umanitarism cosmopolit (Eminescu 1989a: 189).

Eminescu subliniază, ulterior, în articolul *Nu știm de unde până unde...* că „reacționar” este un termen-sperietoare în limbajul epocii, fiind utilizat ca modalitate de discreditare a adversarilor politici:

Ei bine, iată în ce consistă reacție și liberalism în România. Dacă un om își mai are toate sâmbetele la un loc, atunci e reacționar, se-nțelege. Dacă i-a mai rămas vrunuia niscaiva brumă de avere și crede a putea pretinde ca la decretarea de legi organice să nu se voteze cu drumul de fier, ci să se mai oprească pe ici, pe colo, ca să vază de nu sunt interese atinse, atunci e reacționar (Eminescu 1989a: 242).

Un alt articol în care Eminescu își definește poziția ideologică, apărându-se de acuzația de reacționarism pe care i-o aruncau ziarele liberale, este *Organele de publicitate...*, în care demască demagogia adversarilor care căutau să îl compromită în ochii opiniei publice:

Reacțiune! Reacționari! Iată cuvintele magice ce trebuie să ne spulbere în ochii țării, iată acuzarea, pururea reînnoită pe care, deși s-a discutat de atâtea ori de noi, nu ne vom obosi de a-i arăta adevărata valoare, adică *deșertăciunea* (Eminescu 1989a: 203).

În răspunsul său, desigur polemic, Eminescu surprinde prin a declara că nu e reacționar, ci, dimpotrivă, liberal, însă în accepțiunea originară a termenului: „Noi declarăm, și aceasta din toată puterea convicțiunii noastre, că suntem *liberali* în toată întinderea cuvântului și în tot adevărul său” (Eminescu 1989a: 203). Altfel spus, el se declară un adept al modernității, dar unul de factură moderată, așa cum sunt, de fapt, antimodernii: „cei rezervați și critici față de modernitate, nu cei care aderă la ea necondiționat” (Compagnon 2008: 5). Precizându-și poziția, jurnalistul se dovedește un elitist, respingând principiile egalitarismului revoluționar: „Acea ce nu voim este sufragiul universal, sunt aspirațiunile republicane, despotismul și opresiunea prin mulțime, radicalismul și demagogia” (Eminescu 1989a, 203). De pe această poziție, Eminescu repudiază încălcarea legii, abuzurile și tot ceea ce contravine spiritului Constituției:

În rezumat, *respingerea* a tot ce este *republică*, mai mult sau mai puțin deghizată, și *conservarea* Constituției cu monarhia constituțională ce avem, iată statornicele noastre principii. Dacă acei ce zilnic proclamă *liberalismul* lor au principii mai liberale decât aceste, atunci recunoaștem că suntem rămași înapoi, dar totodată cată să mărturisim că, de câte ori se vor face încercări de a păși peste limitele libertăților și așezămintelor noastre constituționale, noi ne vom face reacționari, în adevăratul și binefăcătorul înțeles al cuvântului (Eminescu 1989a: 203).

Avem, așadar, de-a face cu un monarhism constituțional, în limitele adevărului și ale legii. Corect fundamentată, concepția sa contravenea însă realităților politice, bazate întotdeauna pe dinamica negocierii, a compromisului și chiar a minciunii. Ceea ce politicienii foloseau la nivel de discurs, Eminescu folosea la nivel de gândire și, uneori, de trăire. Dacă pentru alții „liberalism”, „conservatorism”, „radicalism”, „reacționarism” erau doar termeni dintr-o retorică de propagandă, pentru el erau chestiuni esențiale. De aici, inaderența la realitățile vremii.

De precizat că nu trebuie să confundăm „conservatismul” cu „conservatorismul” și că, dintre cele trei subcategorii de contrarevoluționari identificate de Compagnon, *conservatori*, *reacționari* și *reformiști*, Eminescu se încadrează, mai degrabă, în cea de a doua. Reacționarii sunt fideli unui trecut îndepărtat, dar nu doresc întoarcerea la o stare de lucruri anterioară, cum nici redactorul „Timpului” nu preconizează întoarcerea la epoca prepașoptistă, pe care o elogiază totuși, vorbind despre buna alcătuire a țării și despre relațiile dintre domn, boieri și țărani, pe care le opune masivului aparat birocratic inventat de sistemul liberal. Eminescu nu vrea, în termenii lui Compagnon, „o revoluție contrară, ci contrariul Revoluției”. De aceea, exasperat de atacurile presei liberale, Eminescu reiterează, în articolul *Nu știm de unde până unde...*, principiile după care se conduce și pe care le consideră esențiale:

Conservatismul reprezentat prin organul nostru nu înseamnă așadar altceva decât menținerea Constituției actuale *tale quale*, adecă bună-rea cum este și împiedicarea de-a nu merge cu dezvoltarea constituțională și mai departe, de pildă la sufragiu universal, la republică, la ostracism, la despotismul mulțimii. Constituția actuală e adecă destul de liberală și nu mai trebuie lărgită de cum este (Eminescu 1989: 242).

Construindu-și un model propriu de evoluție a țării, era previzibil ca Eminescu să se opună celui liberal, însă refuzul nu îl transformă într-un retrograd, ci, așa cum vom vedea, într-un visător.

În ceea ce privește cel de-al doilea topos (caracterul anti-iluminist al antimodernilor), trebuie spus că Eminescu îl ilustrează, parțial, prin neîncrederea în progres. Ea devine, de altminteri, un loc comun al antimodernității, așa cum arată același Compagnon: „cea mai vizibilă și mai simptomatică trăsătură antimodernă și antifilozofică va fi contestarea permanentă a legii progresului” (Compagnon 2008: 69). Într-un articol din „Timpul” (9 decembrie 1878), intitulat *Într-un studiu de politică...*, Eminescu reia una dintre tezele sale fundamentale: primatul muncii ca unică posibilitate pentru progres, arătându-se sceptic față de evoluția societății în formele actuale:

Organizația de astăzi a favorizat fuga de muncă; ea a ridicat elemente cari n-au nimic în fruntea statului, ca să trăiască sau [să] se îmbogățească din averea lui, și tot organizația aceasta a făcut și pe alte clase să creadă că numai prin politică poți ajunge la ceva. Astfel profesorii de universitate, în loc să-și caute de treabă, fac politică; profesorii de licee și de școli primare asemenea; ingineri, medici, scriitori, muzicanți, actori chiar, toți fac politică, pentru a parveni. Și acesta e răul cu desăvârșire mai mare; căci relele actuale ar putea fi trecătoare, dar conștientându-se însuși nervul vieții oricărei societăți, iubirea de muncă, nu mai e nici măcar speranța de îndreptare (Eminescu 1989a: 131).

Cele trei paliere pe care le implică următoarea figură, cea existențială, se regăsesc în grade diferite la Eminescu. La nivel social, gazetarul se arată dezamăgit de direcția în care merge societatea românească. Un incident aparent banal, insubordonarea unui copist față de un judecător sau a unor elevi față de profesor, devine pentru Eminescu motiv întemeiat pentru a deplânge proasta organizare socială și lipsa disciplinei în administrație, după cum se poate constata în *Probleme pedagogice*. Cât privește palierul istoric, neîncrederea lui Eminescu ia forma recursului la trecut, prin care gazetarul urmărește scopuri persuasive, după cum demonstrează Monica Spiridon într-o laborioasă analiză a publicisticii eminesciene făcută din unghiul prozei literare¹. Totuși, numeroasele trimiteri la istorie și la figuri memorabile de domnitori nu pot avea funcție strict argumentativă. Ele țin și de o concepție, adânc înrădăcinată, potrivit căreia prezentul nu se ridică la înălțimea trecutului evocat ca epocă de aur, cu domnitori ca Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrân sau Grigore Ghica, simboluri ale iubirii de țară.

În fine, la nivel individual, s-a tot vorbit despre pesimismul eminescian, căutându-se, de la Maiorescu și Gherea până la Mircea Cărtărescu, sursele acestuia. Fără a intra în bogata bibliografie dedicată chestiunii, să reținem ca semnificative

¹ Pentru demonstrația completă, a se vedea volumele Monicăi Spiridon (2003 și 1984 – sau ediția a II-a, 1996), dar și mai recentul volum al lui Daniel Ciurel (2011).

pentru dezabuzarea lui Eminescu două mărturisiri. Prima, datând din finalul studenției berlineze, marchează renunțarea la idealurile tinereții și intrarea într-o altă vârstă a gândirii:

Am decis să mă întorc în țară peste câțeva vreme și să mă arunc iarăși în valurile vieții practice. Mi-e indiferent cum - eu și așa nu pot fi fericit în lume (Eminescu, *apud* Pop 1978: 155).

Cealaltă, mai vehementă, apare în corespondența cu Iacob Negruzzi, căruia Eminescu i se plânge de munca la ziar:

Dacă n-am mai scris multora din ei cauza e ca la „Timpul” am fiecă zi de umplut o colă de tipar (împreună cu Slavici) și această masturbație intelectuală ne face incapabili de a ne aduna mințile (Eminescu 1989b: 348).

Dacă primele trei dintre figurile specifice antimodernității erau ilustrate consistent, păcatul original își găsește un ecou mai slab în publicistica eminesciană. Ostilitatea față de progres, față de democrație și față de doctrina bunului sălbatic se întâlnesc în câteva pagini din publicistica sa, dar și atunci au dat naștere unor interpretări rigide:

Dați-mi statul cel mai absolutist în care oamenii să fie sănătoși și avuți, îl prefer statului celui mai liber în care oamenii vor fi mizeri și bolnavi (Eminescu 1980: 31).

Antidemocratismul său nu trebuie citit *ad litteram*, ci luat ca o poză prin care Eminescu sfida, polemic, retorica presei liberale, plină de promisiuni vizând drepturi și libertăți neacoperite însă în realitate. Motiv pentru care plasarea de către Marta Petreu a citatului din *Icoane vechi și icoane nouă* în continuarea opiniilor lui Ștefan Zeletin (care vorbește despre „naționalismul sentimental” și despre „străinofobie”) și a lui E. Lovinescu („misticismul național”) mi se pare neconcludentă, întrucât aparține unui registru diferit².

O altă trăsătură a antimodernității lui Eminescu, sublimul, derivă din patosul pus în slujba convingerilor sale, dar este subminată adesea de naivitatea soluțiilor propuse. Nobilă în intenții, gândirea sa păcătuiește însă adesea la capitolul pragmatism, unde jurnalistul se vede prins în ițele propriilor convingeri, de care nu se poate dezice, sau în complicatele lupte politice ale epocii, dominate de intrigi, compromisuri și trădări. Din acest motiv, Eminescu s-a trezit uneori în postura de a nu avea acces la informații esențiale, ceea ce l-a dus la interpretări eronate ale evenimentelor, așa cum s-a întâmplat, spre exemplu, cu ocazia Războiului de Independență și a Tratatului de la Berlin.

În schimb, cea mai elocventă dintre figurile antimoderne prezentă în discursul publicistic eminescian este vituperarea, semn al pasiunii cu care își investea scrisul. Or, din acest punct de vedere, Eminescu nu precupețește nimic în a-și apăra crezurile. Vehemența cu care combate liberalismul de paradă, în numele ideii de națiune sau pentru drepturile țărănimii, îl împinge la fraze tari, la limita decenței,

² În capitolul „*Evreofili*” și „*evreofagi*”. *Șapte autori despre chestiunea evreiască*, din volumul din 2011, Marta Petreu analizează controversata problemă a antisemitismului eminescian, referindu-se, inevitabil, și la concepția sa politică, socială și economică, prilej cu care identifică trei faze de manifestare: organicistă, junimist-antiliberală și anticonstituțională și, ultima, conservatoare.

încadrabile în sfera pamfletului. Abia intrat în redacția „Timpului”, el se aruncă în focul polemicilor cu „Românul”, acuzându-i pe liberali de oportunism, într-un limbaj pigmentat cu imprecății xenofobe:

Astfel dar, pentru a înlătura un pericol, pentru a astupa gurile flămânzilor liberali, pentru a evita ca proletariatul de ciocoi și cenușari să intre în înțelegere cu dușmanul, ne-au adus pe noi ciocoi și cenușarii de liberali la putere și într-adevăr schimbarea în noi s-au făcut iute-iute. Din antidinastici ne-am făcut dinastici, din turcofili turcofagi, din rusofili rusofagi, și în sfârșit ne-am face orice-ar pofti M. Sa, numai la putere să se îndure să ne lase – că, Doamne mare, mulți suntem și numai statul cu miile lui de locuri și locușoare începe toată liberalimea, cu nevastă, cu copil, cu nepot, cu strănepot ș.a. (Eminescu 1989a: 8).

Este doar unul dintre multele exemple când Eminescu va tuna și fulgera împotriva liberalilor, a străinilor sau a evreilor, acuzați de relele care s-au abătut asupra țării. Fără a intra în analiza xenofobiei și a antisemitismului eminescian, să reținem că vehemența limbajului său publicistic adeverește afirmația lui Compagnon privind preferința antimodernilor pentru vituperare: „Antimodernul i se adresează lumii pe tonul unui profet, sau, mai bine zis, pe tonul «unui profet al trecutului»” (Compagnon, 2008: 164).

În urma acestui examen sumar se poate concluziona (cu riscurile aferente care decurg din puținătatea exemplului și a trimerilor) că gândirea eminesciană nu ilustrează integral conceptul de „antimodernitate”, dar se înscrie în sfera lui, termenul dovedindu-se, în opinia mea, mai potrivit pentru a circumscrie concepția redactorului de la „Timpul”.

3. Caragiale față cu modernitatea

Este Caragiale un antimodern? Se justifică oare sugestia lui Mircea Martin pe care am invocat-o în deschiderea acestui articol? Și dacă da, care sunt limitele acestei antimodernități? Să ne amintim, pentru început, câteva dintre avatarurile încadrării scriitorului, care au pus în dificultate critici dintre cei mai avizați. Recent, Oana Soare a analizat cazul lui G. Ibrăileanu, care, după ce în *Spiritul critic în cultura românească* vorbise despre „critica socială extremă”, se vede nevoit să recunoască, în prefața ediției a doua, că a greșit:

Trebuie să adaog că, cu privire la politica lui Caragiale, ar fi trebuit de remaniat și complectat capitolul respectiv, pentru că, de la război încoace, mă conving din ce în ce mai mult că acest om a văzut mai bine decât oricine în realitatea noastră din veacul al XIX-lea. Dar acest lucru îl voi arăta altădată (Ibrăileanu, *apud* Soare 2011: 143).

Nu este vorba însă, cum consideră cercetătoarea bucureșteană, despre modernitatea criticii lui Ibrăileanu, ci, mai degrabă, despre o revizuire de tip lovinescian. Ideologul poporanist are tăria de a-și recunoaște eroarea, semn al vocației critice adevărate. În schimb, E. Lovinescu va persista în greșeală, contestând valabilitatea criticismului caragialian. Ceea ce, desigur, nu-l face pe directorul „Sburătorului” mai puțin modernist. Este vorba, în fapt, despre o anumită opacitate față de concepția unui scriitor pe care Lovinescu s-a încăpățânat să îl analizeze prin grila modernistă, proliberală, care, de această dată, nu s-a potrivit.

Critic față de moravurile vremii, veșnic nemulțumit de ceea ce îl înconjura, Caragiale a trecut adesea drept un sceptic iremediabil. Aceași Oana Soare, mai sus citată, se contaminează și ea cu acest mod tendențios de a privi lucrurile și condamnă această viziune drept cinică:

Ostilitatea față de viziunea cinică a lui Caragiale asupra efectelor și consecințelor modernității, față de persiflarea nemiloasă a principiilor Revoluției Franceze se manifestă, într-o primă fază, aproape irațional... (Soare 2011: 143).

Surprinzător este faptul că, deși comentase, în termeni rezonabili, antimodernitatea lui Ibrăileanu, ea nu sesizează că atitudinea dramaturgului se încadrează, chiar mai convingător, în această categorie. Așa-zisul cinism nu reprezintă altceva decât o exagerare polemică, o figură de stil specifică a antimodernității, care, așa cum arată Compagnon, se caracterizează, la acest nivel, prin recursul la imprecizie sau vituperatie. Așa cum vom vedea mai târziu, soluția lui Caragiale diferă de imprecizia eminesciană, autorul optând pentru ironie și cinism ca forme de manifestare a neîncrederii sale față de modernizarea grăbită la care era supusă România.

Pentru a-i înțelege corect concepția despre societate și modul cum privea mersul lumii românești, dramaturgul trebuie citit invers, dinspre textele ultimilor ani de viață spre manifestările critice ale maturității sau ale tinereții. Eliberat de presiunea actualității prin plecarea din țară, el diagnostichează, în *Morală și educație*, societatea românească pe un ton echilibrat, fără resentimente, dovedindu-se un sceptic mântuit:

Așadar, să nu ne facem inimă rea și spaimă gândindu-ne că lumea românească ar fi mai stricată ca altele. Nu, hotărât; neamul acesta nu e un neam stricat; e numai nefăcut încă; nu e pân-acum dospit cumsecade. E încă nelimepzit de mizeriile seculare sub care a mocnit cu junghetura frântă; încă nu crede în dreptate; încă nu poate scoate din sânu-i pe cine să-i poată comanda; încă nu știe de cine să asculte, fiindcă nu are deocamdată încredere în nimini... (Caragiale 1965: 496).

Cum să înțelegem o asemenea atitudine? Ce s-a întâmplat cu combativul Caragiale? Dar cu ironia sa necruțătoare? Să fie vorba despre o schimbare semnificativă de optică? Se cuvine să facem precizarea că gândirea lui Caragiale (și nu filosofia, cum consideră Marta Petreu³) este greu definibilă, aproape imposibil de subsumat unei singure categorii. Concepția sa este „reactivă”, adică legată de anumite împrejurări din evoluția României. Caragiale nu este un teoretician propriu-zis sau un gânditor cu o sistemă bine pusă la punct, ci, mai degrabă, un denunțator. El reacționează, prin scris, în fața unor derapaje, pe care le taxează ironic, strecurând, uneori, considerații pe care le-am putea valoriza în sensul reconstruirii, din bucăți, a unui eșafodaj conceptual.

Autorul *Momentelor* se încadrează și el, parțial, în coordonatele fixate de Compagnon, fapt firesc dacă ținem cont de limitele oricărui construct teoretic. Dincolo de aceste neajunsuri, să ne amintim că I.L. Caragiale abordează în câteva dintre textele sale problema modernității, pe care o privește însă critic, prin raportare la contemporani. Asemenea antimodernilor francezi sau lui Eminescu, care erau

³ În volumul intitulat pretențios *Filosofia lui Caragiale*, ediția a II-a, Iași, Polirom, 2011.

indignați de ideea revoluționară a votului universal, Caragiale își va manifesta nemulțumirea față de asemenea libertăți introduse pripit la noi, răstălmăcind celebrul dicton latin, „Vox populi, vox dei”, pe care îl transformă în „box populi, box dei”. El se dovedește un adept al teoriei elitelor și contestă oportunitatea implementării unora dintre drepturile stipulate prin Constituția de la 1866. Ca un antimodern veritabil, Caragiale nu anulează „legitimitatea statului român”, ci deplânge lipsa unei societăți care să îl fi generat organic. De aceea, situația politică este deplânsă pe un ton necruțător:

E falimentul unei întregi sisteme; e urmarea fatală a sacrei Constituțiuni, cu care ne-au dăruit în '66, după o noapte de chef și de traducere din belgienește, caricaturile iacobine de la '48 (Caragiale, *apud* Petreu 2011a: 171).

El vizează, de fapt, „Rromânia” și „rromânismul”, adică modalitatea eronată în care erau înțelese și aplicate la noi ideile de modernitate din Europa occidentală. Dacă la nivelul gândirii autorul pamfletului 1907. *Din primăvară până-n toamnă* nu este neapărat original, înscriindu-se în seria scriitorilor care și-au exprimat reticența față de formele occidentale, la nivel stilistic, Caragiale a impus o manieră inconfundabilă de a se raporta la aceste realități. Ea este reductibilă la „moft”, termen-cheie care încapsulează întreaga sa gândire de factură antimodernă. „Moftul” devine, astfel, un cuvânt-lemblematic pentru antimodernitatea lui Caragiale. Cel de-al șaselea topos, cel stilistic, devine și cel mai vizibil, grație talentului autorului *Noștii furtunoase*. Caragiale satirizează graba românilor de a îmbrățișa, neselectiv, ideile occidentale, manifestând rezerve critice antimoderne, pe care le îmbracă într-o ironie tipică. Așa cum am anticipat, figura stilistică specifică lui Caragiale nu este vituperarea, ci ironia mușcătoare, când mai subtilă, când mai bruscă:

În fiecare comună urbană se va organiza câte o societate dramatică, muzicală, gimnastică, euestră etc., care va primi de la comună și de la stat câte o bună subvenție. Administrația societății o va face un comitet de trei persoane, compus din primarul local, în persoană sau prin delegațiune, și, în caz de dizolvare a consiliului comunal, din președintele comisiei interimare; din un profesor cu titlu definitiv de la școala locală de grad superior, tras la sorți dintre colegii săi pe un period de trei ani (cel ce a funcționat o dată nu poate lua parte la tragerea la sorți pentru periodul următor) și din cel mai în vârstă dintre preoții locali (în orașele de reședință județeană, protopopul va trece în acest loc onorific indiferent de vârstă) (Caragiale 1965: 88).

Un asemenea pasaj, din *Notițe risipite*, lămurește așa-zisul scepticism al gândirii caragialiene. Din nefericire, critica l-a citit, reducăionist, ca pe un simplu ironist, un dramaturg și prozator cu clare intenții satirice, fără să treacă mai departe pentru a explica resorturile unei asemenea atitudini. Ea își găsește rădăcinile în fundamentele antimodernității. Încăpățănarea de a sancționa graba modernizării definește gândirea lui Caragiale, care este, structural vorbind, un antimodern, având predispoziția rezistenței față de nou. El nu respinge modernul în sine, ci doar manifestă neîncredere, rezistență la presiunile modernității. În *Cercetare critică asupra teatrului românesc*, Caragiale își va asuma rolul de conștiință critică, exprimându-și convingerea că asemenea luări de poziție, constructive, sunt absolut necesare:

firește că nici aci nu se putea face abatere de la principiul nostru statornic că noi facem în țara aceasta legi numai și numai spre a avea ce să călcăm și că autoritățile noastre sunt întemeiate nu spre paza și aducerea la îndeplinire, ci tocmai spre

nesocotirea și batjocura legilor. Încheiem această introducere, ce ne era neapărată, arătând cum că, din parte-ne, am pus de gând a da aci asupra teatrului românesc un șir de articole critice, pe cari ne vom sili a le face cât se va putea mai obiective, întru speranța că nu puțin bine vom aduce prin ele acestei instituții (Caragiale 1965: 132).

Asociat în mentalul colectiv imaginii de autor satiric, I.L. Caragiale se dovedește un foarte profund gânditor, care înțelege mersul societății în termenii unei dezvoltări firești, organice, de sorginte junimistă, contestând posibilitatea unor salturi prefigurate de formele moderne impuse de liberali. El cunoaște România profundă și obiectează față de așteptările exagerate:

Dar există în Europa occidentală, cu care voiți numaidecât să ne comparăm, un stat care să n-aibă încă 50 de ani de existență ca stat? Vreți numaidecât să ne potrivim cu Saxona și cu Wurtembergul, ai? Cu Italia, nu-i așa? Toate roadele dezvoltării seculare a Occidentului ați voi să le culegem de-a gata în România, să le găsim așa, bătând din palme? D-voastră credeți că oamenii se pot îndopa artificial cu cultura repede și nemistuită, cum se îndoapă păsările cu tumba? Să rechiziționăm pe toți copiii de țaran și să-i vârâm în școli, pentru ca să ne scază numărul analfabeților deodată cu 25%? Dar nu vedeți că este absurd ce pretindeți d-voastră? Și știți pentru ce e absurd? Pentru că *nu cu-noaș-te-ți țara românească* (Caragiale 1965: 154).

Expresia cea mai evidentă a antimodernității lui Caragiale trebuie căutată în ciclul *Morală și educație*, unde autorul se dovedește deschis posibilităților diferite de a înțelege lumea și evoluția socială. Aici, el își asumă misiunea de a supune aceste prefaceri unui examen obiectiv:

Că am făcut progrese satisfăcător dintr-un punct de vedere, nu mai încap vorbă. Cine citește istoria bietului popor românesc și vede prin câte a trecut el de peste două veacuri și mai bine, până să se-ntemeieze statul lui actual, înțelege că – oricâte lipsuri am constata la noi în comparație cu starea lumii civilizate și oricât ne-am plânge de ele, unii din dragostea pentru el, alții din pretenții individuale mai mult sau mai puțin justificate – suntem departe de ce am fost ca de la ticăloșia cea mai adâncă la o stare cuviincioasă e omenie. Dar ia să zicem că am făcut progrese *uimitoare*... De! Parcă asta ar trebui s-o lăsăm s-o zică filo-românii cari trec pe la noi din când în când în excursiune de plăcere sau de... daraveri cu statul (Caragiale 1965: 193).

Acesta este, de fapt, mecanismul gândirii caragialești. O modestie care se transformă într-o atitudine rezervată față de tot ceea ce este exagerat sau strident. Caragiale rămâne, din acest motiv, una dintre vocile fundamentale pentru modernizarea temeinică a societății românești. Trebuie să recunoaștem, alături de Marta Petreu, rolul său de întemeietor: „Caragiale a avut filosofia locului și-a vremii sale” (Petreu 2011a: 209), chiar dacă afirmația s-ar cuveni însă nuanțată, în sensul că influența junimistă a fost completată cu o gândire personală, impusă de experiența proprie și de structura temperamentală a scriitorului, care găsea remedii personale. Aici e, de altfel, teritoriul lui Caragiale, un gânditor independent, cu puncte de vedere solide, din sfera antimodernității. Dacă antimodernitatea este *genul proxim* al publicisticii și corespondenței caragialiene, atunci ironia și luciditatea constituie *diferența specifică*.

4. Două fațete ale antimodernității: Eminescu și Caragiale

Puși față în față, Eminescu și Caragiale se înfățișează posterității ca versanții aceluiași pisc – antimodernitatea. Ambii urmăresc, în ultimă instanță, propășirea neamului românesc. Pornind de la un ideal comun, ei se despart în ceea ce privește mijloacele sale de realizare. Diferențele majore țin, în primul rând, de structura interioară, dar și de maniera originală de a se raporta la acest fenomen. Din această perspectivă, gândirea eminesciană se dezvăluie ca expresie a unei antimodernități înecate de elanuri naționaliste și de utopism. Cu precizarea că, la acel moment, naționalismul nu avea conotațiile negative induse de corectitudinea politică de astăzi. Privită retrospectiv, publicistica eminesciană se dovedește expresia unui patriotism sincer, poate desuet, dar extrem de important în configurarea unui segment important al identității naționale. Oricât de controversată, moștenirea eminesciană rămâne fundamentală prin influența pe care a avut-o și încă o are asupra mentalului colectiv și în dezbaterile publice. Dimensiunea donquijotescă nu-i anulează importanța, ci îi conferă o notă de sublim.

Mai aproape de inima antimodernității rămâne Caragiale, a cărui concepție despre mersul societății românești se dovedește, cu un clișeu, extrem de actuală. Sceptic față de spectacolul politic (căruia îi și căzuse victimă), dramaturgul se va retrage în spatele măștii de cinic, ironizând consecvent neajunsurile pe care le sesiza. Fără studiile unui Eminescu, format într-un mediu germanic (care dicta mersul gândirii și științei europene la 1870), Caragiale posedă o intuiție remarcabilă a unor adevăruri ascunse îndărătul discursului politic. De aici, știința de a se poziționa la o anumită distanță de evenimente, distanță care îi permite o atitudine ironică, ieșită din convingerea datoriei și din credința posibilității unei finalități ameliorative. Iar posteritatea avea să confirme justetea opiniilor lui Caragiale și meritele sale în șlefuirea identității românești:

După inteligență, calitatea cea mai izbitoare a operei lui este, pentru mine, absența oricărui proiect mesianic sau utopic de schimbare a omului și a lumii (Petre 2011a: 231).

Dominanta antimodernității lui Caragiale rămâne, într-adevăr, luciditatea.

Trecuți prin filtrul antimodernității, Eminescu și Caragiale se dezvăluie ca ipostaze complementare ale acestui mod de a se raporta la nou și la schimbările din societatea românească. Reticența față de „schimbarea la față a României” nu trebuie înțeleasă ca opoziție la modernitate, ci, mai degrabă, ca semn ale unui concepții personale vizând evoluția firească a țării. Manifestată în forme diferite (după cum am văzut), gândirea lor social-politică devine parte integrantă a discursului identitar românesc, pe care l-a influențat în chip hotărâtor.

Bibliografie

- Caragiale 1965: I.L. Caragiale, *Opere, IV (Publicistica)*, București, Editura pentru Literatură.
- Ciurel 2011: Daniel Ciurel, *Oratorul Eminescu. Structuri și strategii retorice în publicistică*, Timișoara, „Mirton”.
- Eminescu 1980: Mihai Eminescu, *Opere, vol. IX (Publicistica)*, studiu introductiv de Al. Oprea, București, Editura Academiei Române.
- Eminescu 1989a: Mihai Eminescu, *Opere, vol. X (Publicistica)*, coord. Al. Oprea, București, Editura Academiei Române.
- Eminescu 1989b: Mihai Eminescu, *Opere, vol. XVI (Corespondență)*, coord. Al. Oprea, București, Editura Academiei Române.
- Gregori 2008: Iliana Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu?*, București, „Art”.
- Martin 2008: Mircea Martin, *O inițiativă restauratoare necesară*, prefață la Antoine Compagnon, *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, traducere din limba franceză de Irina Mavrodin și Adina Dinițoiu, prefață de Mircea Martin, București, „Art”.
- Petreu 2011a: Marta Petreu, *Filosofia lui Caragiale*, ediția a II-a, Iași, Polirom.
- Petreu 2011b: Marta Petreu, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Iași, Polirom.
- Pop 1978: Augustin Z.N. Pop, *Pe urmele lui Mihai Eminescu*, București, „Sport-turism”.
- Simion 2012: Eugen Simion, *În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor*, ediția a II-a, București, „Curtea Veche”.
- Soare 2011: Oana Soare, *Paradoxurile unui critic (fals) tradiționalist. A fost G. Ibrăileanu un spirit antimodern?*, „Philologica Jassyensia”, an VII, nr. 2 (14), p. 141-151.
- Spiridon 1984: Monica Spiridon, *Eminescu. O anatomie a elocvenței*, București, „Minerva”.
- Spiridon 2003: Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, București, „Curtea Veche”.

Eminescu and Caragiale as Anti-Modernists

Having as a starting point Antoine Compagnon's recent book, *The Anti-Moderns. From Joseph de Maistre to Roland Barthes*, the present paper aims at examining the so-called philosophy of Mihai Eminescu and I. L. Caragiale, as it is manifested in their journalistic activity, but also in their literary work, where they develop an original social and political thinking.

On the other hand, the paper will question several points of view belonging to some of the most important literary critics starting from Ibrăileanu and Lovinescu and ending up with Eugen Simion or Marta Petreu. The main idea is that we can no longer accept terms such as extreme social criticism or mere irony and we need to define Eminescu's and Caragiale's thinking in terms of recent, more appropriate theories. That is why, the papers tries to prove that the above mentioned writers illustrate, to a certain point and in different manners, the concept of "anti-modernity", as it was defined by Antoine Compagnon.